

ELIZA GERNER

– glumica, spisateljica

Prva knjiga Elize Gerner *Osvrnuh se sjetno – uspomene glumice*, objavljena 1988. godine, ujedno je i prva memoarska knjiga jedne hrvatske glumice. Glumica evocira ključna poglavlja svoga neobičnog i burnoga kazališnog života i rada tijekom sedamnaest godina (1948. – 1965.) što ih je provela s Titom Strozijem, završavajući knjigu poglavljem o njegovu jubileju i iznenadnoj smrti 1970. Može se tako reći da je glavni lik memoara Strozzi, iznimna umjetnička osobnost našega glumišta, kojoj je upravo s *Osvrnuh se sjetno* započela inicijacija prema zasluženoj revalorizaciji opusa u kano nu kazališne povijesti, a iz kojega je iz političkih razloga odveć dugo bio marginaliziran.

“Umirovljenje je za mene značilo i konac scenskih nastupa unatoč dobroj fizičkoj kondiciji i svježoj memoriji. Mene su počela opsjedati sjećanja i uspomene koje sam iznijela u svojim knjigama sjećanja” (Gerner, 1999: 164), piše Eliza jedanaest godina kasnije, a u ovom trenutku pred nama je već sedam njezinih knjiga, među njima jedna suautorska s Milanom Arkom *Svjedoci Krležina odlaska* (2002.): sve se one slažu jedna uz drugu poput kocki u dominu, jer svaka nova već nosi temu iduće knjige, u kojoj se opet otkrivaju dotada nepoznata poglavlja njezina života. Pritom sam sigurna kako se igra domina nastavlja, sigurna sam da Eliza sada piše novu knjigu, koje je tema već negdje nagoviještena u ovih sedam. Pet godina nakon *Osvrnuh se sjetno* izvanredno je portretirala Miroslava i Belu Krležu u *Oproštaju s Gvozdom – Razgovori s Krležom* (1993.), kao i u suautorskoj s Arkom, potom u *Oteto zaboravu* (1995.) posve drugačije komponira sjećanja – nizanjem manjih poglav-

lja u kojima izdvaja važna teatarska zbivanja (predstave, ličnosti, događaje) tijekom svoga kazališnoga života nakon Strozijeve smrti 1970. Da je njezin život nalik romanu, kako kaže Mladen Kuzmanović, otkriva i četvrta knjiga *U sjeni stoljeća koje odlazi* (1999.), koja sada zaokružuje njezinu autobiografiju, o isto tako nevjerojatno uzbudljivom životu prije kazališta, o najranijoj mladosti i studentskim danima, kad neposredno svjedoči nekim ključnim zbivanjima novije europske povijesti uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata na relaciji Sombor, Zagreb, Beč, Budimpešta, Heidelberg.

Ono što čini prepoznatljivost osobnosti što se razotkriva iz pera brojnih stranica fascinantna je pažljivost njezine percepcije drugoga, jer *ja* i *drugi* u evociranju svijeta vlastite prošlosti jednako su joj važni. Nije stoga čudno da je upravo Eliza napisala knjigu portreta hrvatskih dramskih diva pod naslovom *Kazalište kao sudbina*, kroz njih u podtekstu promišljajući sudbinu glumice općenito, a ujedno i vječnu temu prolaznosti kazališnoga čina koji neminovno u zaborav posprema velike kazališne umjetnike. Portreti sedam glumica s kojima je živjela i radila (osim s Marijom Ružičkom Strozzi) suptilno otkrivaju niz detalja koji tvore skice kazališnih ličnosti kakve ne nalazimo u leksikonskim natuknicama i kakve, uostalom, može napisati samo netko tko je s njima dijelio isti milje, isti način života, istu kazališnu garderobu.

Stroziju će posvetiti još jednu knjigu 2004., *Tito Strozzi – svjetla i sjene jednog životnog puta*, kronološki nam pripovijedajući u kratkim poglavljima cijeli njegov život te – karakteristično za njezinu memoarsku metodologiju – uvijek citirajući kritike, pisma ili dokumente koji-

ma potkrepljuje otkrivanje pozadine događanja što ju je mogao znati samo bliski sudionik nečije osobne povijesti. Upravo je to jedna od karakteristika spisateljčina pisma što je tako nedvojbeno snažan otisak njezine osobnosti: otkrivanje privatnoga detalja o sebi kao i o onomu kojega portretira ili pak neka osobna opservacija uvijek su utkani u pouzdanu mrežu teatroloških podataka. Zanimljivo da je Eliza u memoarskom pismu sklonija fabulativnom pripovijedanju epizoda svoga i drugoga kazališnog puta nego širokom kontemplativnom razmišljanju o teatru i svijetu, glumi i životu. Razlozi vjerojatno proizlaze iz toga što je već i fabula njezina života nevjerojatno dinamična i uzbudljiva, sama po sebi toliko zanimljiva, da se jednostavno mora ispričovijediti, ponajviše zbog ličnosti koje je imala prigodu susretati. Nije, dakle, glumici primarno biti glavnim likom svojih zapamćenja, nego joj je pripovijedanje važno kao način da se otisne slika jednoga kazališnog vremena i iz zaborava "otmu" mnoge ličnosti naše kulturne povijesti. Istodobno, glumica ne izbjegava artikulirati svoja mišljenja i stavove kao i estetske preferencije, vrlo nenametljivo, ali jasno vrednujući pojedina kazališna ostvarenja, svoja kao i "tuđa".

Još u vrijeme kad je Elizi Gerner kazalište postalo sudbina, na pragu pedesetih godina 20. stoljeća, biografije glumačkih početaka posve drukčije izgledaju iz današnje perspektive uobičajenoga (institucionalno uređenoga) početka, kad se nakon srednje škole ide na prijemni ispit na Akademiju dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Nekad davno, na početku 20. stoljeća, glumački počeci sličniji su romantičarskim romanima – glumice su postajale tako što su bježale od kuće s putujućom trupom (Mila Dimitrijević), napuštale sigurno radno mjesto bez znanja roditelja (Vika Podgorska), živjele na rubu gladi tijekom glumačkoga školovanja (Božena Kraljeva) ili pak debitirale kad vam je suprug napisao ulogu kao što je Krleža Barunicu Castelli za debi supruge Bele. I početak Elize Gerner bio je na neki način neuobičajen i nepredvidljiv: mlada doktorica ekonomije budimpeštanskoga sveučilišta zapažena je u Somborskom amaterskom kazalištu 1946., potom igra u somborskom Gradskom pozorištu Elizu Doolittle u Shawovu *Pigmalionu* pa Goldonijevu *Mirandolinu*, a 1948. Krležinu Lauru. Kad uspijeva dogovoriti gostovanje Tita Strozziya u Somboru i igra s njim *U agoniji*, njezin životni put

radikalno mijenja smjer: odlazi u Zagreb, pohađa Dramski studio u koji je primljena kao neosporan glumački talent. Nije samo niz uloga koje je ostvarila kao članica Drame zagrebačkoga HNK-a do umirovljenja 1982. jedino što čini njezinu glumačku teatrografiju, nego je čine i one koje je odigrala u riječkom HNK-u, u Dramskom ansamblu "Strozzi" ili pak u Volkstheatreu u Rostocku. Kako je poput mnogih glumica tijekom godina igrala manje nego što je zapravo mogla, Eliza se nikada nije nametala usprkos za glumicu fatalnoj prolaznosti vremena, kasnije pronalazeći svome znatizeljnom, vitalnom i nemirnom duhu razne druge – dakako, književne i kazališne interese. Svaki teatrološki portret njezina glumačkoga opusa neće moći zanemariti spisateljski dio, koji iz ponekad neobičnih, svakako nepoznatih rakursa ozrcaljuje činjenice i ostvarenja iz njezine kazališne biografije.

U portretima dramskih diva Eliza nam pokazuje kako tek na kraju životnoga puta sudbina kazališta što su je glumice odabrale kao jedinu koju žele živjeti često pokazuje nelijepo lice samoće i zaborava. Kroz sve svoje knjige, u različitim pripovjedačkim trenucima i ona ponekad izravno opservira o toj drugoj tamnijoj strani neizvjesne profesije glumice, sigurno i iz vlastitog iskustva. Možda je u tom smislu najizravnija i najdrastičnija baš u najautobiografskijoj knjizi *U sjeni stoljeća koje odlazi*, gdje na jednom mjestu piše: "Glumac se na žalost nalazi u podređenom položaju: boji se gubitka angažmana, gubitka uloge, nemogućnosti zaposlenja, igranja, što je u glumčevu životu najbitnije budući da njegova umjetnost traje tako dugo dok je na sceni. (...) Po mom mišljenju u teatru je najteža sudbina žene glumice. Ako ona i uspije, profesija ipak ostaje nemilosrdna. Gledam ovih dana sreću na licima djevojaka koje su prošle na prijamnom ispitu Akademije za kazališnu umjetnost i najradije bih im doviknula: nemojte se radovati, ta profesija ubija i srce i dušu. Postat ćete sebični, narcisoidni, šuplji pajaci, amok trkači za uspjehom i slavom. Ostat ćete bez prijatelja i obitelji. Sudbina vam često ovisi o nadobudnim redateljima, balavim novinarčićima i netaktičnim direktorima. Jest, vaša ćemo imena tu i tamo čitati na TV ekranima, na uličnim plakatima, ali vjerujte mi, život jedne prodavačice, ili učiteljice ljepši je, humaniji i sretniji od vašega. Vi ste mladi, otrov će se kasnije apsorbirati." (Gerner, 1999: 178-179)

lako možda nije odigrala sve ono što je mogla, kaza-

lište joj je kreiralo život zanimljiv jednako po susretima na sceni s književnim likovima, kao i osobnostima iza i oko scene, kako bi se reklo – život vrijedan memoara. Inače, citat uopće nije tipičan za glumičine knjige, ali baš zato je važan jer baca posebno svjetlo na cijeli njezin u knjigama ispisan život, u životnoj priči koja inače ne razotkriva taj tako precizno artikuliran, iako nimalo sretan aspekt iskustva jedne profesije. Ili je to pak trenutak koji samo potvrđuje jednu snažnu osobnost čija je samosvijest uspijevala nadvladavati sve te meandre glumačke sudbine.

Knjige Elize Gerner upravo su portret njezine osobnosti, ako se to tako može reći – profinjenost njezina stila pisanja i stila komuniciranja s drugima potpuno su identični. Uočljiva odlika njezine osobnosti je izraženo respektiranje drugoga, u načinu na koji se o drugima piše, pa i u svemu što će se možda i prešutjeti. Ni u memoarskom pismu koje pretpostavlja krajnju subjektivnost rakursa, Eliza Gerner ne odriče se studioznosti i temeljitosti teatrologijske provenijencije, kako sam već naglasila, uvijek dokumentarističkim citatima potkrepljujući pripovijedanje o nekom događaju ili minulom kazališnom činu, o predstavi. I time se Eliza Gerner otkriva kao nenametljiva, oprezna i decentna osoba. Čitatelju se čini da pripovjedačica govori iz jednoga drukčijeg, elegantnog i pomalo starinskog svijeta građanskog načina života koji možda više ne postoji ili ako postoji, zatvoren je – a svakako neprimjetan – u ovom našem po svemu histeričnom vremenu. Kao glumica, Eliza je pripadala i jednom drukčijem kazališnom vremenu, a kao spisateljici danas važno joj je to proteklo različito vrijeme evocirati, opisati, usporediti. Ispod pera tih knjiga iscrtava se jasno portret jedne autorske osobnosti koja u potpunosti razotkriva senzibilnost i profinjenost Elize Gerner kao stvarne osobe: takvu sebe udahнула je i likovima koje je igrala i životu što ga je evocirala u svojim knjigama.

LITERATURA

Eliza Gerner, *Osvrnuh se sjetno*. Teatrologijska biblioteka, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1988.

Eliza Gerner, *Oproštaj s Gvozdom – Razgovori s Krležom*. Birotisak – AGM, Zagreb, 1993.

Eliza Gerner, *Oteto zaboravu*. Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Zagreb, 1995.

Eliza Gerner, *U sjeni stoljeća koje odlazi*. HENA COM, Zagreb, 1999.

Eliza Gerner, *Kazalište kao sudbina*. HENA COM, Zagreb, 2001.

Eliza Gerner – Milan Arko, *Svjedoci Krležina odlaska*. Prometej, Zagreb, 2002.

Eliza Gerner, *Tito Strozzi – svjetla i sjene jednog životnog puta*. Prometej, Zagreb, 2004.
